

— **Objevení ztraceného ráje v Palazzo Pisani:** Romští umělci si na bienále v Benátkách pohrávali s otřepanými stereotypy

V uplynulém roce se od června do listopadu prezentovalo romské umění z celého světa na 52. ročníku Benátského bienále. Pavilonem s názvem *Paradise Lost – Ztracený ráj* během té doby prošlo více než 20.000 návštěvníků z celého světa a při jeho slavnostním uzavírání 16. listopadu 2007 se už hovořilo o navazující výstavě plánované na bienále 2009. Mezi vítěze konkurzu se tentokrát neprobojoval žádný výtvarník z České ani Slovenské republiky, nicméně svítá naděje, že v historicky druhém romském pavilonu by se někdo z místní špičky uchytit mohl.

Jaký tedy byl pavilon *Ztracený ráj*, umístěný v prestižním renesančním paláci přímo v srdci města? Především vzbudil velkou pozornost, a to je dobrá zpráva. Ne vždy to však byla pozornost stoprocentně pochvalná – sběratelka a znalkyně umění Meda Mládková, která spolu s manželem disponuje prostorem v Sovových mlýnech (Muzeum Kampa), byla údajně výběrem tvůrců roztrpčená a dala se slyšet, že uspořádá výstavu vlastní. Jan H. Vítvar z týdeníku Respekt, který dlouhodobě publikuje o umění, měl zase dojem, že výstava je rozsahem malá a obsahem zcela nezajímavá.

Rozhodně však převažovalo pozitivní přijetí. Výtvarný kritik Victor Misiano napsal: „Tento pavilon je zvláštní a důležitý – v mnoha směrech má pro historii Benátského bienále zcela zásadní význam. Klade si otázku po nutnosti uplatňování národního principu na bienále.“ A zde je jeden ze zápisů v knize návštěvníků: „Silná díla, která boří stávající hranice. V duchu bienále člověka nutí zastavit se, zamyslet se a procítit to. Díky a jen tak dál!“

Ne každý měl vloni příležitost vycestovat do italských Benátek a udělat si vlastní názor. Následující stať by ráda pomohla udělat si alespoň základní představu.

No Travellers! aneb Romské angažované umění

Zajímavá a pro bienále jistě i neotřelá byla instalace na pozadí látkové tapety s květinovým vzorem. Oranžovo-červeno-žluté kvítky na černém podkladu se konzistentně vinuly celým

| Palác Pisani, Benátky 2007 |
foto: K. Ryvolová |

projektem romského pavilonu a byly součástí jak propagačních letáků a bannerů, tak webových stránek pavilonu i katalogu *The First Roma Pavilion – První romský pavilon*. Především však spoluvytvářely atmosféru interiéru paláce a v mnoha případech i napomáhaly vyznění vystavovaných děl, jako v případě fotografií bosenského Roma **Nihada Nino Pusi**. Ten umístil své velké portréty romských mužů a žen, nafocené na pozadí květinové džungle ne podobné té výstavní, právě na panely olemované výstavním květinovým motivem. Ve výsledku není jasné, zda fotografie vznikly už na místě, anebo oproti jiné tapetě, vzniká však dojem volného prostupování obrazu a reality, protože květy jako by nikde nekončily, jsou všude, kam se návštěvník podívá.

Lze říci, že nejčastějším motivem pavilonu byl frontální útok na stereotypní vnímání Romů. V tomto směru byla přehlídka děl patnácti velice

různorodých autorů skutečným politickým gestem. Návštěvníci si nemohli nevšimnout, jak obratně se tvůrci chápali oblíbených klíšé, která se o Romech tradují, jak je s nekonečnou hravostí přeměňovali a jejich změněný odraz pak nastavovali zbytku světa jako zrcadlo.

Daniel Bakker z Velké Británie celou tuhle politiku nenásilného odporu vystihl, když vyrobil nápisy *No Travellers! – Kočovníkům vstup zakázán!* z různých nestandardních materiálů. Jedna jeho závěsná cedule z průhledného plastu se houpe na stříbrných řetízcích a písmo ve starobylém cirkusovém fontu je do ní vyřezáno, druhá má patinu otlučeného zrcadla s olupující se podkladovou barvou a je jako vystřižená z hospodských záchodků v nějakém americkém zapadákově. Vtip je v tom, že dekorativnost obou předmětů, jejich vyvedení v nečekaných barvách a hmotách, odvádějí pozornost od jádra informace, a tím ji samozřejmě devalvují a finálně také zesměšňují. Záměna detailu za celek funguje jako podvratný element – je a není to ta stará známá hláška, že tady kočovníci tábořit nesmí. Bakker bere gádžovu oblíbenou hračku, dělá nad ní cikánské voodoo a vrací ji zdánlivě vylepšenou, ovšem zbavenou nenávistného podtextu.

Další Britové, manželé **Damian a Delaine Le Basovi**, každý po svém reflektují způsob, jakým jsou Romové odnepaměti zjednodušováni a zplošťováni v lidovém a populárním umění. Zvláště Delaine je sběratelkou cikánských artefaktů a kuriozit, ovšem umně je propletá s iko-

nami majoritní masové kultury, takže výsledkem je buď významově mnohohrstevná brikoláž nebo přímo trojrozměrná instalace.

Delaine klade důraz na klasický archetyp dobré romské ženy, jejímž výsostným působištěm je domov a vrcholem kreativity zkrášlování příbytku prostřednictvím úklidu, rozmísťování dekorací nebo vyšívání. „Pomocí umění se snažím uniknout stereotypům,“ říká Delaine ve svém prohlášení v katalogu k výstavě. „Používám symboly, o kterých si publikum myslí, že jim rozumí. (...) Pracuji s těmi důvěrně známými předměty, zachovávám jejich demokratickou povahu, ale významově je posouvám.“ Typickým dílem Le Basové je plachta hustě pokrytá výšivkami květin, motýlků, postaviček z animovaných pohádek a cikánské symboliky (táboráky, vozy, tamburíny atp.) s velkými úseky vyvedenými v jejích oblíbených flitrech. Místy zapojuje momentky i podobenky členů své rodiny a vytváří rodinné oltářičky velice podobné těm, které vidáme v místních romských domácnostech s tím rozdílem, že co na autentických rodinných kolážích bývá kouzlem nechtěného, vytváří Delaine záměrně a s velkou dávkou humoru i sebekritiky. Le Basová má vůbec velký smysl pro humor. Jedna z jejích nejvtipnějších tapiserií nese název „Národ milovníků psů“ a podtitul *Patří k vláknům, z nichž je utkán náš národ*. Vybledlé britské vlajce dominuje klasický pochůzkář zvaný „bobík“ a do křížovatky křížů sv. Jiřího, Ondřeje a Patrika jsou vpleteny výšivky pudlů a jorkširů na vodítkách.

Její muž **Damian** pochází z irských travellerů a francouzských hugenotů, do svého uměleckého programu však integroval leccos z Delaininy agendy. V pavilonu vystavoval především své alternativní mapy světa („Romská mapa Velké Británie“, „Romské metro“, „Cikánské Švýcarsko“) a naivistní plátna s figurkami jako z dětské knížky. V podtextu veselých malování lze však cítit reflexi nelehkého sociálního statusu britských Romů a travellerů, kteří se často pohybují na okraji společenského spektra – objevují se pistole a nože, švihácké klobouky kšeftsmanů, pytle s nápisem „Horký zboží“ i lebky a hnáty. Obraz je často kombinován s nápisy v angličtině, romštině i travellerském žargonu „cant“ a obvykle vypichují nějaký humorný detail, jako když u rozostřeného flíčku, který se opakuje na řadě pláten a map, připojí nadpis „Lolli vardo“ (Červený vůz), a opravdu, při bližším pohledu je to klasický romaničelský povoz tažený koníkem.

Moderní povoz neboli karavan si za leitmotiv svých pláten zvolil francouzsko-španělský malíř **Gabi Jiménez**. Je to mistr ironie a pouťového balamucení. Namlouvá divákovi, že se dívá na ozvuk van Goghova „Žitného pole s cypřiši“, ale do horizontální linie propašuje sotva patrné střechy karavanů, které projíždějí krajinou po neviditelné silnici. Výjev nese kryptický název „Karavany“. Podobně v obraze „Travelleri v Auvers“ parafrázuje slavný van Goghův „Kostel v Auvers“, ovšem místo kypré selky na cestičku umístil Cikánku v flamencových sukních a za rohem kostela nechal vykuknout tábořiště karavanů. V dalších obrazech se karavan

| Daniel Bakker: This is shit |
foto: K. Ryvolová |

posunul z tajných schovávaček do prvního plánu („Karavan a sušící se prádlo“) nebo se stal jediným, donekonečna se opakujícím motivem („Karavany“). Jiménez je všestranný výtvarník, který dokáže stejně dobře napodobit slavné impresionisty, aniž by tupě kopíroval, i stáhnout svůj výtvarný výraz na barevné plochy a tlusté linky v duchu moderního komixu a Keitha Heringa.

Umění jako soukromá záležitost

Baker, Le Basovi i Jiménez si stanovili hru jako program a různými prostředky dosahují podobného cíle. Problematizují znak a symbol, obracejí optiku výtvarného umění tak, že nikoliv oni jsou v koloniálním diskurzu vnímáni coby menšinová etnička a exotičtí autoři, ale naopak, svět se stává romským hřištěm, kde *není žádné místo, kde by nebyl Rom*. I když výběr tvůrců do romského pavilonu mohl občas v něčem zklamat, jmenování výtvarníci do něj

bezesporu patřili právě kvůli své politické agendě a výzvě, kterou majoritnímu divákovi přiváděli.

Na opačném konci spektra nalézáme výtvarníky, kteří tvoří z důvodů velice osobních. Někteří se skrze umění vyrovnávají se soukromými traumaty, jiní prostě jen uposlechli pouze tvorit, ale nemají potřebu s divákem za každou cenu komunikovat, nebucují ani nepopisují, nechávají za sebe mluvit pouze dílo.

K těm patří maďarská malířka **Omara** (Mara Oláh). Tvořit začala v pokročilém věku z terapeutických důvodů a oproti výše zmiňovaným je klasickým samoukem a nemá žádné výtvarné vzdělání. Ústřední emoci v jejím životě je vztah k dceři, která pro ni vždy představovala modrou barvu. Omara tedy maluje studie v modré, a protože má z předešlých výstav špatné zkušenosti s nepochopením svých pláten, čile je komentuje přímo na obrazech. Jsou to nesmírně osobní výjevy („Malá Mara v první třídě“, „Moje dcera se vdává“), v nichž autorka zpodobňuje zásadní události svého života.

Z Maďarska pochází i **István Szentandrassy**, žák Tamáse Péliho, zakladatele slavné romské malířské školy. Szentendrassy představuje to nejklašičtější nejen v romském pavilonu, ale v evropském umění vůbec. Hlásí se k renesanční tvorbě technikou, rozměry pláten i jistou pompézností svých výjevů, kde vlají pláště, cválají koně a tváře postav vyjadřují vypjatost okamžiku. Na první pohled se může zdát, že se malíř uzavírá vůči současnosti a žije legendou a pohádkovým mýtem, při bližším ohledání však jeho plátna nesou zprávu i o současném světě.

Obecně můžeme říct, že navzdory používání smíšených médií od klasického oleje přes instalaci až po videoart vycházela romská přehlídka stále z touhy zobrazovat a postihnout svět srozumitelným způsobem. V současné době, kdy v umění přestaly platit jakékoliv hranice, kdy se koncept stal už jen výchozím bodem pro umělecká prohlášení zcela nezávislá na jakékoliv řemeslné zručnosti, byl převládajícím dojmem z romské expozice důraz na figuru, barvu a provedení. Ve výsledku tedy daleko blíže umění, jak jsme ho byli zvyklí chápat ještě do poloviny 20. století. Zároveň však část vystavujících pochází z profesionálního milieu a s konceptem a navazujícími technikami pracovat umí, což se dnes považuje za důležité. A jistým poselstvím pavilonu *Ztracený ráj* jako celku by mohl být fakt, že většina umělců se cítí být především umělci a teprve pak Romy. Netrpí komplexem méněcennosti, jsou přece rovnocennými členy výtvarné obce, a co může být demokratičtějšího?

Paradise Lost – The First Roma Pavilion

10. června – 21. listopadu 2007

(Palazzo Pisani S. Marina, Benátky)

Kurátoři:

Tímea Junghaus, Viktor Misiano, Thomas Acton, Barnabás Bencsik, Dragan Klaic, Marketta Seppala, Katalin Székely

Instalace:

Gyula Julius

Vystavující umělci:

Daniel Bakker, Tibor Balogh, Mihaela Cimpeanu, Gabi Jiménez, András Kallai, Damian Le Bas, Delaine Le Bas, Kiba Lumberg, Mara Oláh (Omara), Marian Petre, Nihad Nino Pusi-ja, Jenő André Raatzsch, János Révész, Dusan Ristić, István Szentandrassy, Norbert Szirmai

Romano džaniben – jevend 2007
Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Toto číslo časopisu vyšlo za finanční podpory České rady pro oběti nacismu

Projekt je financován za finanční podpory Nadace Arbor Vitae

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková, Helena Sadílková a Adéla Gálová
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Sazba: Petr Teichman
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků
nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno
Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.